

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának
tanulmánykötete

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 300(=945.11)(477.87)

T 32

Tanulmánykötetünk első fejezetében a 19. századi nemzetiségi kérdés és törvényhozás változó tartalmának magyarországi összefüggéseivel foglalkozik. Az itt található írások olyan kérdéseket vizsgálnak, mint az 1860-as években kidolgozott nemzetiségi törvényjavaslatok és nemzetkonceptiók, az 1868-as nemzetiségi törvény és a multietnikus állam dilemmái, valamint az északkelet-magyarországi ruszin mozgalom kiegyezés előtti és utáni helyzete. A kiadvány többi fejezetében kárpátaljai tematikájú, történelmi és társadalomtudományi jellegű tanulmányok kerülnek közlésre. Kötetünket mindazoknak ajánljuk, akik betekintést kívánnak nyerni a Kárpát-medence, különösképpen a mai értelemben vett Kárpátalja új- és jelenkori történetébe, nemzetiségi, felekezeti, társadalom- és oktatáspolitikai viszonyaiba, valamint politikai és gazdasági helyzetébe.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2020.12.03., 8. számú jegyzőkönyv)

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztette: *Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc*
(II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Lektorálta:

Dr. habil. Barta Róbert (intézetigazgató, egyetemi docens, Debreceni Egyetem BTK, Történelmi Intézet)

Dr. Brenzovics László (docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Prof. Dr. Erdődy Gábor (az MTA doktora, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Dr. Fodor Gyula (rektorhelyettes, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Kutassy Ilona (igazgatóhelyettes, Kárpátaljai Területi Állami Levéltár)

Prof. Dr. Mándrik Iván (professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Dr. Molnár József (tanszékvezető, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Dr. Orosz Ildikó (elnök, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Pedagógia és Pszichológia Tanszék)

Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Vezsdel László*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek:

Orosz Ildikó (elnök, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Csernicskó István (rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Dobos Sándor (részlegvezető, Kiadói Részleg, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

A tanulmányok tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

A kiadvány megjelenését támogatta az MTA Domus Kuratóriuma.

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.; e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: Kálvin Nyomda (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 4.; e-mail: kalvin.nyomda@gmail.com)

ISBN 978-617-7868-64-3

© A szerzők, 2021

© A szerkesztők, 2021

© II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
<i>Nemzetiségi kérdés és törvényhozás a 19. századi Magyarországon.....</i>	9
Deák Ágnes: NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLAT-VÁLTOZATOK MAGYARORSZÁGON, 1861–1868.....	11
Gyáni Gábor: AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY ÉS A MULTIETNIKUS ÁLLAM PROBLÉMÁJA.....	29
Lajtai L. László: A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY VITÁJA A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSSEN ÉS A NEMZETKONCEPCIÓK ÖSSZECsapása	39
Molnár Ferenc: FEJEZETEK AZ ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI RUSZINOK NEOABSZOLUTIZMUS KORI TÖRTÉNETÉBŐL.....	63
Fedinec Csilla: RUSZIN ÖNMEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEK AZ 1860-AS ÉVEKBEN	77
Molnár Ferenc: PANKOVICS ISTVÁN MUNKÁCSI PÜSPÖK ÉS A RUSZIN MOZGALOM	93
<i>Történelmi tanulmányok.....</i>	109
Dancs György: AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS SZEREPLŐI MAGYARORSZÁGON.....	111
Csatáry György: A BRASCSAJKÓ-LEVÉLTÁR IRATAI (1919–1952)	135
Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A BEREKSZÁSZI REFORMÁTUS GYŰLEKEZET TEMPLOMÁNAK TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1931-IG.....	183
Molnár D. Erzsébet: A SZOVJET MEGSZÁLLÁS KEZDETEI KÁRPÁTALJÁN 1944 OKTÓBERÉBEN.....	203
Váradai Natália: MINDENNAPOK ÉS HATÁR MENTI KAPCSOLATOK KÁRPÁTALJÁN A HRUSCSOV-ÉRÁBAN.....	215

<i>Kárpátalja. Közigazgatás, mobilitás, politika</i>	237
Molnár D. István: KÁRPÁTALJA LAKOSSÁGÁNAK TERÜLETI ELOSZLÁSA AZ ÚJONNAN KIALAKÍTOTT KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER TÜKRÉBEN	239
Pallay Katalin: HAZATÉRNI VAGY OTTMARADNI? A KÁRPÁTALJAI MOBILIS HALLGATÓK LETELEPEDÉSÉRE HATÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA.....	255
Darcsi Karolina – Orosz Ildikó – Molnár D. István: A „KMKSZ” – UMP SZEREPLÉSE A 2020-AS UKRAJNAI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOKON	275
Orosz Ildikó – Pataki Gábor – Molnár D. István: BEREGSZÁSZ ÉS TÉRSÉGÉNEK FEJLESZTÉSI TERVE	289
<i>Recenziók</i>	317
Molnár Ferenc: A RÁKÓCZI-KOR KÁRPÁTALJAI NÉZŐPONTBÓL. CSATÁRY GYÖRGY: A RÁKÓCZI-KOR EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN.....	319
Csatáry György: RECENZÍÓ AZ „ÖRZENI KINCSES TEMETŐKET.” A BEREGSZÁSZI KÖZTEMETŐ EGYKORI RÓMAI KATOLIKUS SÍRKERTJE CÍMŰ KIADVÁNYRÓL	323
Csernicskó István: MIT MUTAT A MÉRLEG? OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN: A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN	327
Szilágyi Lajos: RECENZÍÓ OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN C. MONOGRÁFIÁJÁRÓL	331
Császár István: RECENZÍÓ A MENEKÜLTEK, MIGRÁNSOK, ÚJ HAZÁT KERESŐK CÍMŰ KÖTETRŐL	335
Asztalos Annamária: RECENZÍÓ A VOLT EGYSZER EGY MONARCHIA. VÁROS ÉS VIDÉK C. KIADVÁNYRÓL.....	343

A beregszászi református gyülekezet templomának története a kezdetektől 1931-ig

Beregszász városa kiemelkedő helyet foglalt el a mindenkori magyar állam északkeleti végein. A városka református gyülekezete, a korabeli írott források alapján, az egykori Bereg vármegyén belül a legelőször és a legégyesésebben fogadta el a Kálvin nevével fémjelzett református irányvonalat. Így maga Beregszász városának (és környékének) gyülekezete több mint 400 éves múltra tekint vissza. E gazdag múltból merített jelen tanulmány, amely Beregszász helvét hitvallású református közössége templomának történetét vezeti végig lineáris módon, nem felejtkezve meg arról sem, hogy a reformáció előtt a településen nem pogányok, hanem római katolikusok éltek egykoron. A kutatás olyan elmúlt dolgokat, eseményeket hoz felszínre, amelyek feledésbe merültek, bár méltók arra, hogy a mindenkori utókor eszében tartsa, s erőt merítsen belőle. A tanulmány alapját korabeli írott források adják.

Ki reformálta meg Beregszászt?

A megújított hit első terjesztőjének neve Beregszász kapcsán mind a mai napig vitatott az egyháztörténet-írásban. Ugyanis egyik szerző szerint Radán Balázs volt az, aki 1548-ban megreformálta Beregszász városát,¹ a másik szerint pedig Kálmáncsehi Sánta Márton tevékenységének köszönhető Beregszászban a kálvini hit elterjedése.² Ha azonban a 16. századból fennmaradt, idevonatkozó egyházi jegyzőkönyveket vizsgáljuk, akkor azokból az derül ki, hogy azok szövegei hiányosak,³ és valójában a latinról magyarra oda-vissza történt névfordítások miatt követhetetlen egyes

* PhD, történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója

¹ *Zágoni A. Károly*: A N. T. Beregi Egyházmegye Emlékkönyve. Közreadja: Csatáry György. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltár kiadványai II. Közlemények, 34. Nyíregyháza 2005. 61.

² *Bíró Sándor–Bucsay Mihály–Tóth Endre–Varga Zoltán*: A Magyar Református Egyház története. Sárospatak 1995. 64.

³ *Régi magyar költők tára*. 5. kötet. Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály. 154?–1560. Budapest 1886. 267–268.

reformátorok tevékenységének év és település szerinti pontos meghatározása.⁴ Az egész magyar református egyház történetét feldolgozó szintézismunkákban pedig nagyvonalúan bánnak a két prédikátor nevével, s párhuzamosan szerepeltetik őket, mint első hitterjesztőket Beregszászban.⁵

Viszonylag pontos szolgálati idő- és helymegjelölést csak Kálmáncsehit illetően találunk a Zágoni-féle emlékkönyvben, s szerinte az említett személy reformált lelkészként 1548–50 között Mezőtúron volt pap, majd 1550–51-ben Sátoraljaújhelyt szolgált, végül 1551–53-ban Munkácsra ment át,⁶ vagy éppen Debrecenbe, mert egy 1551. február 25-i jegyzőkönyvben az olvasható, hogy Kálmáncsehi már debreceni lelképásztor.⁷ Ez utóbbi bejegyzést erősítheti Draskovich György aradi prépost 1552. július 10-én a bécsi udvari kancelláriához írt levele is.⁸ Előbbit pedig az, hogy 1551-ben Munkács városát és az ahhoz tartozó uradalmat Petrovics Péter tiszántúli nagybirtokos főnemes kapta meg egész „éltartalmára” I. Ferdinánd magyar királytól. Petrovicsot ekkor már az „első kálvinista főúrként” aposztrofálták. Ettől kezdve Kálmáncsehi munkálkodását jelentősen „megkönnyítette, hogy teljes bizalmát és pártfogását bírta Petrovics Péternek, az ifjú János Zsigmond gyámjának, Kelet-Magyarország egyik legnagyobb hatalmú és legtevékenyebb főnemesének”.⁹ Kálmáncsehi működési köre csakhamar kiterjedt a Petrovics által bírt egész területre, de hely szerint Beregszász városának említésével nem találkozunk. Először Révész Imre¹⁰ egy 1874-es latin nyelvű tárcájában (Debrecen város reformációja kérdésének tisztázása kapcsán) foglalkozott Radán Balázs szolgálati helyeinek és idejének meghatározásával.¹¹ Majd az 1886-ban megjelent Régi magyar költők tára 5. kötetének *Radán Balázs* címszavához írt jegyzeteiben olvashatunk az említett papról, ahol ugyancsak Debrecen város első reformátorai kapcsán értekezett Szilády Áron, s forráskritikával próbált előrébb jutni a kérdés megoldásában. Ám végső következtetésre ő sem jutott Radán kapcsán.

Amit jelenleg tudunk, hogy 1551 előtt Kálmáncsehi nem lehetett beregszászi pap, miközben Radán Balázsról azt olvashatjuk Zágoinál, hogy a

⁴ S. Szabó József: Kálvin és a magyar reformátorok. *Protestáns Szemle*, XXI. évf. (1909) 3. füzet, 165.

⁵ Bíró S. – Bucsay M. – Tóth E. – Varga Z.: *A Magyar Református* i.m. 64.

⁶ Zágoni Á. Károly: *A N. T. Beregi Egyházmegye* i.m. 43.

⁷ *Pap Gusztáv*: Kálmáncsehi Sánta Márton. Budapest 1935.

⁸ Zágoni Á. Károly: *A N. T. Beregi Egyházmegye* i.m. 63.

⁹ Uo. 64.

¹⁰ Református lelkész, egyházjogi és egyháztörténeti kutató (Újfehértó, 1826. január 14. – Debrecen, 1881. február 13.)

¹¹ Révész Imre: Zápolya János zálogba adja Debrecen városát Enyigni Török Bálintnak: Várad 1536. Szeptember 30. *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező* V. évf. (1874) 9–10. szám, 491.

városban az 1540-es években működő négy római katolikus férfizárda egyikének zárdafőnöke lehetett, s a városban tért helvét hitre, majd 1548-ban a város lakosságának zöme is követte az új hitben.¹² Így őt tartják a Beregi „egyházvidék” első esperesének is.¹³ Kálmáncsehi pedig Petrovics Péter pártfogoltjaként csak 1551 után jelenhetett meg a vidéken, hisz ahogyan azt már említettük, Petrovics ekkor kapta meg Munkács várát és a hozzá tartozó uradalmat. S akár Munkácson, akár Debrecenben volt Kálmáncsehi 1551-ben, az már kétszeresen kizárja a beregszászi papságát. Vagyis a fent megfogalmazott kérdésre – ki lehetett a Beregszász városát megreformáló pap – jelenleg azt tudjuk válaszolni, hogy nagy valószínűséggel Radán Balázs.

A magyar protestantizmus korai korszakában, 1552 tavaszán vagy kora nyarán és még ugyanazon év december 1-jén két helvét irányvonalú zsinatot is tartottak a városban. Az elsőről nem maradtak feljegyzések, a második zsinat végzéseinak szó szerinti szövege sem maradt fenn eredetiben, ám annak ideje, a végzései, tartalma és a jelen volt tagok névsora több korabeli szerző szövegében is részlegesen fennmaradt. Például a Beregszászban egykor iskolarektori minőségben dolgozott Geleji Katona István¹⁴ *Preconium Evangelicum*ának előszavában is fellelhető a végzésekből négy.¹⁵ Ennek kapcsán azt is konstatálhatjuk, hogy 1552 tavaszánál hamarabb Kálmáncsehi nem lehetett sem Munkácson, sem Beregszászban, mivel csak ekkortájt távolították el debreceni lelkészségéből.¹⁶

A reformátusok templomairól

A 16–17. században

A fent tárgyalt két zsinat valószínűleg azért tartatható meg Beregszász városában, mert nagy volt az új felekezet támogatottsága nem csak a vidék földesurainak, de valószínűleg köznépeinek körében is. Radán Balázs és Kálmáncsehi szolgálatai áldásosnak bizonyultak a beregszászi polgárok körében. A katolikus hit visszaszorulása, illetve az új tan követői számának gyors

¹² Zágonyi Á. Károly: A N. T. Beregi Egyházmegye i.m. 235.

¹³ Uo. 82.

¹⁴ Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. Budapest 1977. 213.

¹⁵ Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Budapest. 1881. Ugyan itt írta Kiss Áron azt is, hogy ugyanis „Beregszász városát Lubomirski Lengyelország marsala, kit Rákóczy felingerelt, az 1657. évben elpusztította... Egy oly gyászos esemény volt ez, a melyben az 1552-iki zsinat végzései valószínűen elhamvadtak”.

¹⁶ Zoványi J.: Magyarországi protestáns i.m. 289.

felszaporodása is indokolhatta, hogy Kálvin követői csakhamar elfoglalták az elnéptelenedett római katolikus templomot. A régi írások Radánt jelölik meg, mint aki a református elveknek megfelelően „*megtisztította a templomot az oltároktól és egyéb bálványimádásra alapot adó dolgoktól*” (a padokon kívül valójában mindent kiszórtak a katolikus templomból). Ez természetesen nem kis elkeseredést váltott ki a városban azért kis számban megmaradt római katolikus hívek körében. Az utókorra azonban kicsit furcsa fintorként emlegetve hagyta Lehoczky Tivadar, miszerint templomuk elrablása miatt „*az elkeseredett szerzetesek közül egy Radán Balázst, Beregszász első református papját 1552-ben, istentisztelet közben a szószéken nyíllal lelőtte*”. (Vagy ahogy máshol olvasható: vértanúhalált szenvedett). Halálának dátumát azonban később 1553. május 8-án jelölték meg.¹⁷ Esperesi helyét Kálmáncsehi Sánta Márton vette át, akinek a nevéhez fűződik a fent már említett első (két) zsinat összehívása Beregszászon, a kálvini tantételek helyes megvilágításba helyezése céljából.

A református papok ellátásáról az áttért hívek gondoskodtak. Javadalmukat Petrovics Péter, majd Schvendl Lázár igyekezett gyarapítani az elfoglalt szerzetesi és oltárnoki alapítványokkal. A 17. század elején Bocskai István, Bethlen Gábor, majd Rákóczi György, hitvesével, Lorántffy Zsuzsannával (mint a város tulajdonosai) ezt bőkezűen emelték annyira, hogy két lelkésznek elegendő javadalma volt a parókiának a városban. Ugyanakkor a katolikus hívek száma annyira lecsökkent, hogy a helyi plébános 1565-ben elhagyta Beregszászt. Lakását a református egyház vette birtokába.

Közel 150 évnyi küzdelem után Báthori Zsófia védelme alatt 1689-ben állították vissza a katolikus plébánosi állást. A plébánia ellátásául Kollonics Lipót (a Rákóczi árvák gondnoka) kiutalta a református papok birtokába átkerült javadalmak jelentős részét, s ezzel megszűnt a kettős lelkészség Beregszászban. Az 1711-es Rákóczi-szabadságharcot követő fegyverletétel után a szepesi kamara elvette a tized fejébeni járadékot, majd pár hónap múlva a református lelkészeknek el kellett hagyniuk a két egykori oltárnoki telket is, így kiszorultak az addig használt templomból is.

Az imaháztól az első saját építésű templom leégéséig (1715–1919)

A templom nélkül maradt kálvinisták az egykori ferences rendiek telkére szorultak vissza (amely a jelenlegi református templom helyén volt), ahol 1715-ben királyi engedéllyel imaházat építettek a maguk számára. Már itt

¹⁷ Zoványi J.: Magyarországi protestáns i.m. 497.

kezdte el vezetni az egyházközség anyakönyvét 1736-ban Bagaméri Sámuel *Tabularum Ecclesiasticum* címmel. Ez azonban a születettek, a házasságot kötöttek és a meghaltak nevein kívül egyebet nem tartalmazott.¹⁸ Ezen anyakönyvek az 1920-as években még megvoltak, amelyeket Szútor Jenő akkori lelkész még látott, s e kötet végére 1782-ben kézírással az egyház addigi történetét Kondor Boldizsár (1744–1787) lelkész jegyezte fel. Ám ez nem annyira az egyház létrejöttéről és addigi tevékenységéről szólt, mint inkább a lelkészek sorrendjéről és saját lelkészkedése alatt történt dolgokról.

Kondor Boldizsár 1744 januárjában érkezett Beregszászba, s igen elcsodálkozott, hogy a népes gyülekezet eklézsiája milyen szegény, pedig magának az anyaszentegyháznak akkorra már jelentős tulajdona volt. Kiderült, hogy az egyházi vagyon zömét a tehetős egyházfik mint sajátjukat használták. Mivel három évtizeddel korábban a kálvinistákat kiűzték az egykori katolikus templomból, így nemcsak saját templomuk, de harangjaik sem voltak. Kondor Boldizsár feljegyezte, hogy a városba történt érkezésekor az egyházközség csak két iskolacsengőt használt a hívek hívogatására. A leírás szerint 1749 pünkösd szombatján két vándor harangöntő vetődött Beregszászra, akikkel a lelkész megegyezett, hogy legalább egy kétmázsás harangot öntenek helyben a gyülekezet számára. Így másnap, pünkösd vasárnapján Kondor tiszteletes a szószékről hirdette ki atyafiainak, hogy akinek bárminemű „romlott rézmozsara, pálinkafőző üstje vagy bármiféle rézmatériája van, áldozza fel erre a szent munkára”.¹⁹ A felhívás nem volt eredménytelen, mivel a városban két nap alatt 1,25 mázsa réz alapanyag gyűlt össze. A gyülekezeti tagok azt is megtudták, hogy a jánosiaknak van egy 110 fontos meghasadt harangja, amelyet az egyik iskolacsengettyűért és 28 rhénusi (rajnai) forintért megvettek, illetve a somi gyülekezetből is sikerült jelentős mennyiségű harangnak való alapanyagot vásárolni. Egy hét leforgása alatt négy mázsa 78 font jó harangnak való anyag gyűlt össze. Így végül is egy négy mázsa harangot tudtak öntetni helyben, amely a mesterek munkadíját is beszámítva 280 rénusi (rajnai) forintba került. Kondor Boldizsár azt is feljegyezte, hogy a harang formába öntésének estéjén Beregszászba érkezett a munkácsi V. archidiaconus,²⁰ aki a vármegyegyüléshez a kálvinisták harangöntése és használata

¹⁸ Szútor Jenő: A beregszászi református egyház történetének rövid összefoglalása, különös tekintettel a cseh megszállás 20 esztendejére. Kéziratban, Beregszász 1940. 2.

¹⁹ Uo. 3.

²⁰ Az archidiaconus a római katolikus egyházban az alsópapság előljárója, kisebb egyházi ügyekben a püspök képviselője volt.

ellen akart tiltakozást benyújtani. Ezt a hírt egy római katolikus ember vitte meg még aznap este a beregszászi gyülekezethez, akik pedig még langyosan kiemelték a harangot a földből, elkészítették a harang fakoronáját, feltették a haranglábra és megkondították. Mire másnap a Kaszonyban üléselő római katolikus papi bizottság (amely Beregszászba készült, hogy a harangot elkobozza és a használatát betiltsa) odaért, a harang „*in usus*”, vagyis már a gyülekezet használatában állt.

Több mint fél évszázadig használták az 1715-ben fából emelt imaházat a beregszásziak, amely azonban az 1770-es évekre igencsak leromlott állapotba került, s így az egyházközösség 1775-ben engedélyért fordult a Helytartótanácsához, hogy azt felújíthassák. A vármegyei hatóság a nyár folyamán küldöttséget állított fel az imaház állagának megtekintésére. Miután a delegáció tagjai saját szemükkal győződtek meg annak igen rossz állapotáról, még ugyanazon év szeptember 7-én kelt 1443. szám alatti rendelkezésben engedélyezte annak felújítást. Sőt, még azt is megjegyezték külön kérés nélkül, hogy tornyot is emelhetnek az imaházhoz, ugyanis az 1778. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben is azt rögzítették, hogy a kálvinisták imaháza mellett egy fa haranglábon egy hatmázsás harang található csak, illetve a deákok részére egy 15 fontos kisebb is van. Ez fontos momentumnak tekinthető gesztus volt a vármegyei hatóság részéről, hisz valójában a kálvinisták tették ki az 1700-as évek utolsó harmadában Beregszász városa lakosainak zömét. A II. József idején, az 1785/87. évi első népszámlálás településenkénti összeírásában a város a Tiszaháti járáshoz tartozott, ahol 1786-ban az összlakosság 1807 főt tett ki. A vallási összetételt a felmérés csak mint keresztény (1788 fő) és zsidó (19 fő) osztotta meg.²¹ A keresztény felekezeti megoszlás pedig ekképpen alakult:

- kálvinisták = 1098 fő,
- katolikusok = 422 fő,
- görögkeletiek = 169 fő.²²

1780-ban tehát az imaházat felújították és tornyot is építettek hozzá, amely így már valóban templom kinézetet kapott.

Amint már fent említettük, az imaház és a torony is fából épült. Ám a 18–19. század fordulója minőségbeli változást hozott az egyházközösség számára, ugyanis összegyűlt annyi pénzük, hogy 1813. június 28-án szerződést kötöttek Rodnéter Antal helyi kőművesmesterrel egy kőtorony és templom megépítésére. A hívek régi emberekhez méltó alapossággal láttak

²¹ II. József 1785/87. évi népszámlálásának településenkénti adatai. Szerk.: Dányi Dezső. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 1996. 63–64.

²² *Lehoczky Tivadar*: Adalékok Beregszász történetéhez. Ungvár 1999. 46.

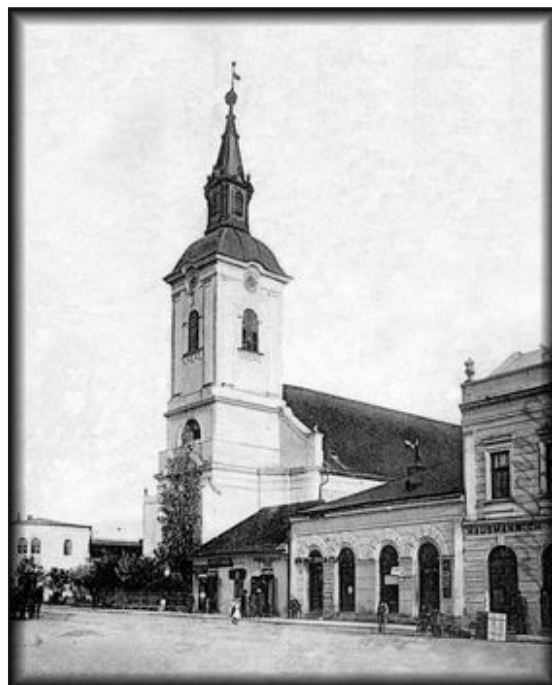
hozzá a templom megépítéséhez: első évben a föld alatti fundamentumot készítették el, majd a következő évtizedben tiszta terméskőből építették meg a falakat a toronynál 2 méter, a templomnál 1 méter vastagságban. Lassan haladt az építkezés, de alaposan. 1839-re már állt a templom épülete, amely faburkolatú mennyezetet és faszindelyes tetőzetet kapott. Ez a templom már a jelenlegi méreteit és formáját mutatta: a templomhajó téglalap alaprajzú, kétoldalt falpillérekkel tagolt, mindkét végén két-két oszlop-alátámasztású karzattal. A hosszú építés ellenére 1897-ben az egész templom és torony felújításon esett át, amikor a templomot is kifestették. Puritán egyszerűsége mellett messze földön nem sok hasonlóan ízléses, meghitt és barátságos református templomot lehetett fellelni.

1. ábra. A beregszászi református templom látképe az 1900-as évek elején, korabeli képeslapon

Az első világháború, amelyet a kortársak még „nagy háborúnak” neveztek, nagyon sok megszorítást, majd nyomorúságot hozott Beregszász város lakói számára is. Azonban azt, ami a háború negyedik évében, 1918-ban történt, senki sem gondolta a beregszászi református közösség tagjai közül még legrosszabb álmában sem. Először a közösség szomorúan vette tudomásul, hogy az osztrák–magyar hadvezetőség elrendelte a harangércék és vörösréz anyagok beszolgáltatását, s ebből kifolyólag a beregszászi templom tornyából a három harang közül elvitték a két kisebbiket, így csak a legnagyobb maradt a helyén.

2. ábra. A beregszászi református templom tornya az 1918-as leégés előtt, korabeli képeslapon

A harangokon kívül azonban elvitelre rendeltetett a torony rézlemez tetőzete is. A lebontásra a hadvezetőség a maga embereit küldte ki, akik 1918. május 2-án neki is kezdtek a munkának. A tragikus esemény akkor történt, amikor a katonák fiatalos meggondolatlansággal a tetőn forrasztólámpákkal igyekeztek a vörösréz anyagot lefejtetni, miközben cigarettáztak, s nem gondoltak arra, hogy a tetőszerkezet eléggé korhadt, s a kiszáradt fazsindely könnyen kigyúlhat. Pár óra múlva megdöbbenve vették észre, hogy egy helyen a templomtető tüzet fogott. A toronyba vezető vasajtó kulcsát azonban hirtelen nem tudták előkeríteni, így mire sikerült erőszakkal betörni azt, a templom padlása már lángokban állt. A szerencsétlenséget fokozta az is, hogy a városi tűzoltók fecskendői a háború során annyira megrongálódtak, hogy a vízugarat a templom ereszéig sem tudták fellövellni. Ilyen körülmények között tehetetlenül nézték végig a hívek kedves templomuk elhamvadását. A tető leégése után beomlott a faburkolatú mennyezet, maga alá temetve a gyönyörű, alig 13 éve épült orgonát az egész belső berendezéssel együtt. Egyedül az úrasztalát sikerült kimenteni a tűzből. A rettenetes hőségben kiolvadt a nagyharangot tartó fül is, miáltal az egyetlen harang

a mélységbe zuhant és megrepedt. A romok még napokig füstölögtek, a hívek pedig tanácstalanul, könnyes szemekkel nézték a megszentelt maradványokat.

3. ábra. A beregszászi református templom romja közvetlenül leégése után, 1918 májusában

Forrás: Szeretnaptár, 1925. 147.

Az egyház vezetősége a tüzeset után érintkezésbe lépett az osztrák–magyar hadvezetőséggel és a katonai kincstárral, hogy a templom leégését ismerjék el katonai kárnak és térítsék meg azt. Hosszas kihallgatások és tárgyalások után kirendeltek egy mérnököt, Feketeházy János katonai mérnök személyében, aki nekilátott, hogy elkészítse a templom felújításához szükséges tervrajzokat. A szerződése szerint az újjáépítés költségvetését és anyagkimutatását 1919. április 18-ára kellett volna elkészítenie.²³ Ám a mérnök épp hogy elkezdte a munkát, s a monarchia elvesztette a háborút, majd összeomlott. A kaotikus állapotok után 1919-ben Beregszászt cseh fennhatóság alá helyezték. Ezt az állapotot nehezítette az is, hogy Kallós Tivadar addigi lelkipásztor 1919 tavaszán, 43 évi hűséges szolgálat után meghalt, s így a gyülekezet vezető nélkül maradt. Éppen akkor, mikor arra a legnagyobb szüksége lett volna.

²³ Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma, Beregszász (a továbbiakban: KRELM), Jegyzőkönyv a beregszászi református egyháztanács 1922. április 8-án tartott rendes gyűléséről: 6. napirendi pont. In: Beregszászi Református Egyházközség, Presbiteri jegyzőkönyv, 2.

Kétségben és kisebbségben, de nem Isten segédleme nélkül

Az új templom felépítése (1920–29)

A megüresedett lelkészi állásra a beregszászi gyülekezet Szútor Jenő nagylányai lelkipásztort hívta meg, aki 1920. február 1-jén el is foglalta szolgálati helyét. Szútor nem volt ismeretlen a helyiek előtt, mivel a háború alatt itt segédlelkészkedett. A templomát elvesztett gyülekezetnek 1918-ban még a magyar kultuszminiszter megengedte, hogy amíg a hadügyi kincstár felépíti a templomot, addig a Magyar Királyi Állami Főgimnázium tornatermében tartsák ideiglenesen az istentiszteletüket.²⁴ Utóbbi helyen került sor az új lelkész beiktatására is. Ám mivel a várost időközben a csehszlovák államhoz csatolták, ezért a leégett templomot a békeszerződés értelmében a csehszlovák hadikincstárnak kellett volna fölépítenie. Azonban – ahogyan Szútor visszaemlékezésében olvasható – „*a cseh tanügyi kormányzat által a gimnázium élére állított ukrán igazgató nem nézte jó szemmel a magyar reformátusok istentiszteleteit, s minden eszközt felhasznált arra, hogy azt megfossza az állami főgimnázium által engedélyezett jogtól*”.²⁵ Közben a hadikincstár 4 996 500 korona kártérítést ítelt meg a beregszászi református gyülekezet részére. Ám a zsupáni hivatal 1922 nyarán arról értesítette az egyházat, hogy a hadikárokat felülvizsgáló bizottság becslése a hadügyminisztériumból a belügyminisztériumba került. Erre a presbitérium új kérvényben a belügyminisztertől kérte a kár megtérítését, és esetleg egymillió korona előleg kiutalását, amit azonban elutasítottak. A beregszásziak ekkor Szent-Ivány József nemzetgyűlési képviselőt kérték fel a közbenjárásra.²⁶ Mivel a városi gimnázium tornacsarnokát el kellett hagynia a gyülekezetnek, jelezték a zsupán felé, hogy igénybe vennék az összejövetelek számára a törvényszéki palota dísztermét. Ám a megkérését elutasították. Akkor a járási Tanfelügyelőséghez fordultak, mely az állami elemi iskola bérletében lévő egyházi épületben átengedett három osztálytermet imaház céljára, a templomrom közvetlen szomszédságában.

Az új lelkész, aki beiktatásakor 30 éves volt, azonnal javasolta a presbitériumnak, hogy a templom felújítására hozzanak létre templomépítési és harangalapot, ahová a gyülekezet tagjai, de bárki más is jószántából adakozhat, s amelyet nem fognak más dologra felhasználni. A lelkész javaslatát támogatva mindkét alapot még 1920-ban létrehozták és meghirdették. Ezután létrehoztak egy *építető bizottságot*, amelynek elnökéül

²⁴ A beregszászi reformátusok temploma. Prágai Magyar Hirlap, 1. évf. 40. sz. 5. 1922. július 20.

²⁵ Szútor Jenő: A beregszászi református i.m. 6.

²⁶ A beregszászi reformátusok temploma. Prágai Magyar Hirlap, 1. évf. 40. sz. 1922. július 20. 5.

Gáthy Zsigmond presbitert kérték fel, s tagjai lettek: Szútor Jenő lelkész, Bakó Bertalan főgondnok, Balog Béla, dr. Polchy István, Zsúrky József presbiterek.²⁷ A beregszásziak veszteségét átérezvén Gát, Vári és Nagybereg községek 1921-ben saját erdejük fáiból adományoztak a gyülekezetnek tölgyfát az építkezéshez.²⁸ A gyülekezet Istenbe vetett bizodalma ez alkalommal sem szégyenült meg, hisz az Isten az 1921. évben az egyházközség akkor ötholdas szőlőjét olyan csodálatos terméssel áldotta meg, hogy a termést szüret után 180 000 cseh koronáért adták el. Ekkor lett annyi pénzük, hogy gondolhattak a templomépítésre. A gondviselés segítségével szerzett pénzből 1921 karácsonya előtt ideiglenes fedélszerkezetet tettek a templom csonka falaira és a toronyra (lásd: 4. ábra).²⁹

1922 áprilisában a városba szállították a fent említett községek erdejéből kivágott tölgyfát, amelynek felfűrészelésével 25%-os haszonrészesedés fejében Reisman fakereskedőt bízta meg a presbitérium.³⁰ Az időközben elkezdett templomépítési munkálatokat Méhes Samu, Beregszász város főmérnöke felügyelte, s ahogy az egyháztanácsi jegyzőkönyvből kiderült, mindezt ellenszolgáltatás nélkül tette az akkor városi építészmérnök. Ezért 1922 áprilisában a presbitérium az egyház borából két hektolitert ítelt meg neki honorálásként.³¹ Ahogy a templomépítési alap engedte, lassan újraépítették a csonkán maradt falakat. 1922 nyarán már a vasbeton mennyezet, illetve a falak külső és belső vakolásának munkálataira kiírt versenypályázatra az árajánlatokat is megkapta az építető bizottság. A három ajánlatot Steiner Zsigmond ungvári, Kroó Ernő és Weishaus Dezső, valamint Fekete Imre beregszászi építési vállalkozók tették meg. Mivel az árajánlatok között igen nagy számbeli különbség volt, a tanács felkérte Méhes Samut, hogy nézze át azokat és véleményezze. Végül is 1922. július 26-án, utóbbi mérnök javaslata szerint a legalacsonyabb költségvetést beadott *Fekete Imre* okleveles kőműves- és ács mestert bízta meg a presbitérium a munka elvégzésével. S hogy

²⁷ KRELM, Jegyzőkönyv az Építető bizottság 1922. június 22-én tartott gyűléséről. In: Beregszászi Református Egyházközség, Presbiteri jegyzőkönyv, 11. KRELM

²⁸ KRELM, 1922. április 23-i jegyzőkönyv 8. napirendi pontja. In: A Beregszászi Református Egyházközség, Presbiteri jegyzőkönyv, 7.

²⁹ Az örvendetes esetről a beregszászi egyházközség előjárósága számolt be az egyházmegyei közgyűlésen. Erről lásd: A Beregi Református Egyházmegye 1922. április hó 20-án Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kálvin Nyomda, Beregszász, 1924. 13.

³⁰ KRELM, Jegyzőkönyv a beregszászi református egyháztanács 1922. április 9-én tartott rendes gyűléséről, 7. napirendi pont, illetve 1922. április 23-i jegyzőkönyv. In: Beregszászi Református Egyházközség, Presbiteri jegyzőkönyv, 3., 6.

³¹ 1922. május 21-én kelt jegyzőkönyv, uo., 9.

a munkálatokat mennél hamarabb elkezdhessék, végül is úgy döntöttek, 200 000 korona kölcsönt vesznek fel a pozsonyi Drina Bank Rt. beregszászi fiókjától,³² a kivitelezés idejére Méhes Samu okleveles mérnököt alkalmaz-
 zák az építési folyamatok felügyelete céljából,³³ s neki ötezer korona illet-
 ményt fizetnek ezért.³⁴ Miután a bank a kölcsönt megítélte a református egy-
 házközségnek, Szútor javaslatára a két karzat elkészítésével is Fekete Imrét
 bízták meg. A javaslatot az egyháztanács el is fogadta. Eredetileg a vasbeton
 tetőzet elkészítését még 1922. november elejére tervezték, ám olyan erős
 hideg lett, hogy az megakadályozta a munkálatok befejezését, így azt végül
 tavaszra halasztották.

**4. ábra. A beregszászi református templom tornya 1921-ben,
 az ideiglenes toronytetővel**

³² 1922. július 2-án kelt jegyzőkönyv, uo., 14–15.

³³ 1922. augusztus 27-én kelt jegyzőkönyv, uo., 20.

³⁴ 1922. október 22-én kelt jegyzőkönyv, uo., 23.

Az egyházközségi tagok adományai a templomépítési alap létrehozásától kezdve hol kisebb, hol nagyobb intenzitással, de folyamatosan érkeztek. Ennek köszönhetően a templom üvegezési munkálataival 1922 decemberében özvegy *Beregi Zsigmondné* beregszászi vállalkozót bízták meg.³⁵ Ugyanekkor Szútor Jenő javasolta a toronyfeljáró egyik karzatra történő áthelyezését, illetve két előtérmennezet készítésének tervbe vételét is. A toronyfeljáró áthelyezése akkor vált reálissá, amikor 1923 tavaszán Fekete Imre vállalkozó (aki a felújítást végezte) 10 100 koronát adományozott az egyházközségnek, s ebből még a két bejárati ajtó elkészítésére is futotta.³⁶

A templomépítési munkálatok látványos előrehaladtával 1923 elején a lelkésznél jelentkezett Feketeházy János mérnök, aki *templomépítési tervzet készítése címén* 11 ezer korona igényt nyújtott be. Ő volt az, akit 1918 nyarán, a templom leégését követően az osztrák–magyar hadvezetőség és a katonai kincstár kirendelt, hogy mérje fel, mennyi is lenne valójában a kárigény pénzben kifejezve, vagyis mennyibe kerülne a templomépület újjáépítése. Feketeházy azonban a kirendelt időre, vagyis 1919 áprilisára nem készítette el a felvállalt munkát, sőt még két év múlva sem, amikor is az építkezést ténylegesen elkezdték. Ezért igényét a tanács elutasította.

1923. április 8-án volt jelen utoljára az egyháztanácsi ülésen Szútor Jenő, ugyanis ekkor a csehszlovák hatóság a lelkészt, akinek nem volt ekkor még meg a csehszlovák állampolgársága, családjával együtt kiutasította a köztársaságból.³⁷ A lelkész elköltözését a gyülekezet oly ünnepesty keretek közt végezte, hogy *az valósággal átélte saját temetését*.³⁸ A költöző lelkipásztort egész kocsikaraván kísérte az asztélyi határig,³⁹ a hatóság általi előzőleges megfélemlítés ellenére, ahol is a csehszlovák karhatalom képviselői áttették Szútorékat a trianoni határon belülré, Magyarországra. A gyülekezet presbitériuma határozata szerint a kiülőzött lelkészt továbbra is élethossziglan megválasztott lelkészének tekintette, fizetését továbbra is folyósította, sőt, a lelkészi hivatal jelvényeit,

³⁵ 1922. december 10-én kelt jegyzőkönyv, uo., 27–28.

³⁶ 1923. április 8-án kelt jegyzőkönyv, 7. napirendi pont, uo.

³⁷ Egy református lelkész kálváriája: Szútor Jenő kiutasítása. Prágai Magyar Hirlap, 2. évf. 331. szám. 1923. augusztus 8., 3.

³⁸ *Szútor Jenő: A beregszászi református i.m. 7.*

³⁹ Még mindig retorziós kiutasítás. Prágai Magyar Hirlap, 2. évf. 330. szám. 1923. augusztus 7., 5.

a leltár és az iratok átadását is feleslegesnek ítélte, mivel a lelkész távollétét nem tartotta véglegesnek.⁴⁰ Ezért Szútor helyére az esperes Papp János személyben csak felügyelő lelkészt rendelt a beregszászi gyülekezet élére. A lelkészlakba beköltözött egy hivatalnok, aki lakbért nem fizetett, de leltárfelügyelői minőségben felelt azért, hogy ott minden megmaradjon úgy, ahogy azt Szútor hagyta.

Három hónappal később, a július 31-én tartott ülésen azonban megjelent Szútor, aki leginkább a diplomépítés haladására volt kíváncsi, illetve a munkálatok következő fázisaként a padlózat elkészítését javasolta.⁴¹ Az utóbbira kiírt versenypályázat eredményeképpen szeptemberben a munkát Tvaroska Mihály beregszászi vállalkozó nyerte el, ám azzal a kikötéssel, hogy pótmunkálatok címén semmilyen pénzigényt nem nyújthat be, csak ha az építető bizottság kezdeményezi. A betonozást és a keramitlapok lerakását egymás utáni időben végezték, mert így olcsóbban jött ki. Ekkor történt csere az építető bizottság élén, ugyanis Gáthy Zsigmond presbiter betegsége miatt kénytelen volt visszamondani azt. Helyét dr. Polchy István vette át.⁴²

Még folytak a belső munkálatok, amikor novemberben arról határoztak az egyháztanácsban, hogy amíg nincs orgonájuk, egy erősebb harmóniumot vásárolnak kétezer koronáért.⁴³ December elejére mind a Fekete Imre, mind a Tvaroska Mihály által vállalt munkálatok befejeződtek, így elvégezték az erkélyek terhelési próbáját is, amihez a „nehezéket” a Kont-téglagyár adta, ingyen.⁴⁴

Diplomáciai úton sikerült elérni, hogy nyolc hónap után Szútor Jenő visszatérhessen gyülekezetéhez. A városi előljáróság pedig 1923. december 20-tól engedélyt adott a templom használatára. Az örömet fokozta, hogy erre az időre a lelkész is visszaérkezett családjával együtt Beregszászba. A karácsonyi ünnepi istentiszteletet a gyülekezet már az imaház padjaival ideiglenesen berendezett templomban tarthatta. Újév előtt azonban újra a templombelsővel foglalkoztak, mivel kiderült, hogy bár karácsony előtt átvették a padlózatot Tvaroskától, a vállalkozó hiába végezte el annak pótlási munkálatait, az még mindig nem volt teljesen rendben. Oly mértékű volt

⁴⁰ A kiutasításokat végrehajtották Ruszinszkóban. A beregszászi reformátusok megindító búcsúja kiutasított lelkészüktől. Prágai Magyar Hírlap, 2. évf. (99) 252. szám. 1923. május 1., 1.

⁴¹ 1923. július 31-én kelt jegyzőkönyv, 2. napirendi pont, uo.

⁴² 1923. szeptember 12-én kelt jegyzőkönyv, 6–7. napirendi pont, uo.

⁴³ 1923. november 1-jén kelt jegyzőkönyv, 9. napirendi pont, uo.

⁴⁴ 1923. december 12-én kelt jegyzőkönyv, 2–3. napirendi pont, uo.

a hiányosság, hogy az egyháztanács közjegyzőnél emelt kifogást Tvaroska ellen, amelynek következtében a vállalkozónak ötezer korona biztosítékot kellett letennie, hogy a javításokat biztosan befejezi majd.⁴⁵

Közben örvendetes dolgokról is beszámoltak, mivel 1924 nyarán Kovács Sándorné két darab új úrasztali terítőt ajándékozott a templomnak.⁴⁶ Ugyanekkor létrehozta egy orgonaalapot, ahová célirányosan a leendő orgona vásárlására gyűjtötték a felajánlásokat. Ám annak tőkáját egészen októberig a harangalappal együtt kezelték, ami bonyodalmakra adott okot, így október elején szétválasztották a két alapot.⁴⁷

A templomépítéssel párhuzamosan roppant szerteágazó munkát végeztek a beregszászi egyházközségben, s bár a templomhajó vasbeton födémét már 1923 tavaszára elkészítették, magának a leégett toronynak a helyreállítását csak 1930-ra tudták befejezni. Az elhúzóadás egyik alapvető oka az volt, hogy az építési munkálatokat először elvállaló Kont és társa 1929 tavaszán visszamondta vállalását, amit aztán a Légió Bank beregszászi fiókja vállalt el. Az 1928. évben azonban nekifogtak a padozatok elkészítésének, amivel Szabó Endre beregszászi asztalosmestert bízta meg az egyháztanács.⁴⁸

Az 1918-ban elhamvadt orgonát Ricsey György beregszászi orgonaművész tervezése alapján a *jägendorfi* Rieger cég pótolta Szűcs György kántorsága idejében egy neoklasszicista orgonával. Az orgonaavatóra 1928. május 13-án, vasárnap került sor, amelyen az említett Ricsey György *Bach Toccata és Fuga* című művét játszotta el először a vidék máig egyik legjobb templomi orgonáján.⁴⁹

A lezuhant és összetört nagyharangot még 1921-ben átöntötték, s újra 8,5 mázsás lett, majd ehhez még két újabb harangot öntetett az egyház a háborúba elvittek helyett Egry Ferenc kisgejőci harangöntődjében, amelyek közül az egyik 4,42 mázsát, a másik 21,85 mázsát nyomott, és feliratuk szerint mindkettő az Úrnak 1931. esztendejében készült el.⁵⁰

⁴⁵ 1923. december 28-án kelt jegyzőkönyv, 2. napirendi pont, uo.

⁴⁶ 1924. június 22-én kelt jegyzőkönyv, 9. napirendi pont, uo. Tehát az Úrasztalát már e dátum előtt felállították.

⁴⁷ 1924. október 12-én kelt jegyzőkönyv, 8. napirendi pont, uo.

⁴⁸ 1928. november 10-én kelt jegyzőkönyv, 3. napirendi pont, uo.

⁴⁹ A beregszászi református egyház orgonaavató ünnepsége. Prágai Magyar Hirlap, 7. évf. 112. (1739.) szám. 8. 1928. május 15.

⁵⁰ KRELM, 1931. szeptember 6-án kelt jegyzőkönyv, 8. napirendi pont. In: A Beregszászi Református Egyháztanács Jegyzőkönyve 1930. 47.

5. ábra. Egy Ferenc kisgejőci harangöntő mester a beregszászi templom két új harangjával, 1931-ben

*Forrás: Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma.
Beregszász, fényképgyűjtemény*

6. ábra. A harangok a szentelés után és felhúzás előtt a templomtorony mellett, 1931-ben

*Forrás: Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma.
Beregszász, fényképgyűjtemény*

Az 1931. június 28-án kelt egyháztanácsi jegyzőkönyvből kiderült, hogy a harangszenteléssel egybekötött templomszentelésre betegség miatt sem Bertók Béla püspök, sem Molnár Ferenc beregi esperes nem tudott elmenni, helyettük Szentimrey József tiszteletbeli esperes volt jelen a Kárpátaljai Református Egyházkerület vezetői részéről.⁵¹

7. ábra. A beregszászi református templom látképe 1939-ben, korabeli képeslapon

Tehát a beregszászi református gyülekezet templomát 1931 nyarára sikerült újra teljes mértékben helyreállítani, ám annak pénzügyi vonzatai még jó darabig foglalkoztatták az egyháztanácsot, ugyanis a prágai pénzügyminisztérium csak 1931. szeptember 10-én kelt levelében ítélte meg a közösség több mint egy évtizedes kárigényét. Ha a város reformátusai templomuk újjáépítésével a csehszlovák állami kártérítésre vártak volna, akkor valószínűleg még az 1930-as évek végére sem tudták volna helyrehozni az első világháború utolsó évében keletkezett tűz okozta károkat. De a közösség és vezetői, felekezetük autonómiáját követve, saját kezükbe vették az ügyek intézését, s így bár több mint egy évtized ment rá, de templomuk újra a régi fényében ragyogott. Sőt, a felújítás során a legkorszerűbb elemeket is beiktatták az Isten házána megújítása során.

⁵¹ 1931. június 28-én kelt jegyzőkönyv, 4. napirendi pont, uo.

Ez az 1931-es év (a templom felszentelése) mérföldkő volt a 20. században a beregszászi reformátusok számára, ugyanis ez volt a legszéleskörűbb helyreállítási és felújítási munkálat. Ugyanis az 1931-et követő időszakban (elsősorban a szovjet periódusban) csak a templom állagának elfogadható szinten tartására volt lehetősége a közösségnek, kardinális felújításra, gyarapító építkezésre nem. Majd csak 2018-ban adódott számukra oly alkalom, hogy az épületet alapjaiban tudták renoválni, kiküszöbölve a statikai állagromlás és az anyagfáradás szinte minden formáját. Tanulmányom én úgy fejezem be, ahogyan akkor is befejezték a templomszentelést: Soli Deo Gloria. Egyedül Istené a dicsőség.

Forrás- és irodalomjegyzék

Publikálatlan források

Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma, Beregszász (KRELM) Beregszászi Református Egyházközség, Presbiteri jegyzőkönyv 1922. április 9-től 1929. december 31-ig.

Beregszászi Református Egyháztanács Jegyzőkönyve 1930.

Szútor Jenő: A beregszászi református egyház történetének rövid összefoglalása, különös tekintettel a cseh megszállás 20 esztendejére. Kéziratban, Beregszász, 1940.

Publikált források

A Beregi Református Egyházmegye 1922. április hó 20-án Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Beregszász 1924.

II. József 1785/87. évi népszámlálásának településenkénti adatai. Szerk.: Dányi Dezső. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 1996. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1784_kozsegi_adatai/?p-g=62&layout=s&query=beregsz%C3%A1sz (2019-09-27)

Zágoni Á. Károly: A N. T. Beregi Egyházmegye Emlékkönyve. Közreadja: Csatóry György. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltár kiadványai II. Közlemények, 34. Nyíregyháza, 2005.

Korabeli sajtóforrások

A beregszászi református egyház orgonaavató ünnepe. Prágai Magyar Hírlap, 7. évf., 112. (1739.) szám, 1928. május 15. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1928_05/?query=%22beregsz%C3%A1sz%20reform%C3%A1tus%20templom%22&pg=155&layout=s (2019-09-27)

A beregszászi reformátusok temploma. Prágai Magyar Hirlap, 1. évf., 40. szám. 1922. július 20. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1922_07/?query=%22beregsz%C3%A1l%20reform%C3%A1tus%20templom%22&pg=60&layout=s (2019-09-27)

A kiutasításokat végrehajtották Ruszinszkóban. A beregszászi reformátusok megindító búcsúja kiutasított lelkészüktől. Prágai Magyar Hirlap, 2. évf., (99) 252. szám, 1923. május 1. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1923_05/?query=%22szutor%20jen%C5%91%22&pg=0&layout=s (2019-09-27)

Egy református lelkész kálváriája: Szutor Jenő kiutasítása. Prágai Magyar Hirlap, 2. évf., 331. szám 1923. augusztus 8. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1923_08/?query=%22szutor%20jen%C5%91%22&pg=46&layout=s (2019-09-27)

Még mindig retorziós kiutasítás. Prágai Magyar Hirlap, 2. évf., 330. szám 1923. augusztus 7. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1923_08/?query=%22szutor%20jen%C5%91%22&pg=40&layout=s (2019-09-27)

Révész Imre: Zápolya János zálogba adja Debrecen városát Enyigni Török Bálintnak: Várad 1536. Szeptember 30. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező. V. évf., 1874/9-10. szám. Elérhető: <https://webpac.lib.unideb.hu/TiBi/CorvinaWeb?action=cclfind&whichform=cclsearchpage&resultview=long&ccltext=idno+bibKLT00204800> (2019-09-27)

Szakirodalom

Bíró Sándor – Bucsay Mihály – Tóth Endre – Varga Zoltán: A Magyar Református Egyház története. Révész Imre előszavával. SRKTA, Sárospatak, 1995.

Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Bp. 1881. Elektronikus kiadás: Németh Ferenc (nemo44@hotmail.com), 2008. Elérhető: <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KISSARON.HTM> (2018-05-17)

Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Ungvár, 1999.

Pap Gusztáv: Kálmáncsehi Sánta Márton. Budapest, 1935.

Régi magyar költők tára. 5. kötet. Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály. 154?-1560. Budapest, 1886. Elérhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MTA_Konyvek_271957_5/?query=rad%C3%A1n%20bal%C3%A1zs%20&pg=281&layout=s (2018-05-15)

S. Szabó József: Kálvin és a magyar reformátorok. Protestáns Szemle, XXI. évf. 3. füzet (1909) Elérhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/ProtestansSzemle_1909/?query=-rad%C3%A1n%20bal%C3%A1zs%20&pg=180&layout=s (2018-05-15)

Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1977.

Т 32 Публікації на суспільну тематику. Наукове видання (збірник наукових праць) Науково-дослідного центру ім. Тиводора Легоцькі при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II / Редактори: Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 352 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-7868-64-3

Дослідження у першому розділі збірника присвячені вивченню національного питання в Угорщині та законодавчих ініціатив XIX століття у цій сфері. Зокрема, це питання розроблених у 1860-х роках законопроектів про національності і національних концепцій; Закон про національності 1868 року та дилеми мультиетнічної держави, а також становище русинського руху в Північно-Східній Угорщині до і після австро-угорського компромісу. В інших розділах вміщені публікації на закарпатську тематику історичного та суспільного характеру. Видання рекомендується усім, хто цікавиться новітньою та сучасною історією Карпатського басейну, зокрема сучасного Закарпаття, національними, релігійними, суспільними та освітніми відносинами, політичним та економічним становищем краю.

УДК 300(=945.11)(477.87)

Наукове видання

Публікації на суспільну тематику

Збірник наукових праць

2021 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ
(протокол №8 від 03.12.2020 р.)

Підготовлено Науково-дослідним центром ім. Тиводора Легоцькі спільно з кафедрою історії
та суспільних дисциплін і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редактори: *Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар*
(ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Науково-дослідний центр ім. Тиводора Легоцькі,
Кафедра історії та суспільних дисциплін)

Рецензенти:

Роберт Барта, габілітований доктор (директор Інституту, доцент університету,
факультет суспільних наук Дебреценського університету, Інститут історії)

Василь Брензович, кандидат історичних наук (доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

др. Габор Ердовді, професор (доктор Академії наук Угорщини, викладач університету,
Науковий університет ім. Лоранда Етвеша)

Дюло Фодор, кандидат географічних наук (проректор, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Олена Куташи (заступник директора, Державний архів Закарпатської області)

Іван Мандрик, доктор історичних наук (професор, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

Йосип Молнар, кандидат географічних наук (завідувач кафедри, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (президент ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра педагогіки та психології)

Коректура: *Марта Гнатик-Рішко*

Технічне редагування та верстка: *Ласло Веждед*

Обкладинка: *Ласло Веждед*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр „Опаціої Черє Янош” при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальні за випуск:

Льдіко Орос (президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Степан Черничко (ректор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ференца Ракоці ІІ)

За зміст опублікованих наукових праць відповідальність несуть автори.

Видання опубліковане за підтримки Кураторії «Domus» АН Угорщини

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У» (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року**

Поліграфічні послуги: ПП Лац Ч.С. (пл. Кошута 4, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: kalvin.nyomda@gmail.com)

Підписано до друку 17.12.2020 Шрифт «Times New Roman». Папір офсетний, щільністю 70 г/м².
Ум. друк. арк. 28,6. Формат 70x100/16. Замовл. №69. Тираж 200.